

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том VI

ПСИХОЛОГІЯ ОБДАРОВАНОСТІ

Випуск 11

Київ-Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2015

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. VI: Психологія обдарованості. – Випуск 11. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 415 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **С.Д. Максименко**

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Челелєва**

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М.Л.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: Музика О.Л. (відповідальний редактор), канд. психол. наук, професор; **Власова О. І.**, доктор психол. наук, професор; **Коваленко А. Б.**, доктор психол. наук, професор; **Рибалка В. В.**, доктор психол. наук, професор; **Сердюк Л.З.**, доктор психол. наук, професор; **Ставицька С.О.**, доктор психол. наук, професор; **Горбунова В.В.**, доктор психол. наук, доцент; **Корольов Д. К.**, канд. психол. наук, доцент; **Чекрижова М.М.** (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 10 від 22.10.2015 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук (Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)

ЗМІСТ

Музика О.Л.	
Ціннісна детермінація становлення та розвитку обдарованої особистості.....	6
Аршава І.Ф., Носенко Е.Л., Кутєпова-Бредун В.Ю.	
Особистісні характеристики музикантів-професіоналів та музикантів-аматорів.....	20
Бабак С.В.	
Про деякі нейробіологічні аспекти розвитку здібностей та обдарованості.....	31
Видра О.Г.	
Багатовимірний цілісний підхід до психології обдарованості і творчості особистості.....	41
Гейко Є.В.	
Специфіка самоорганізації полісистемної цілісності особистості: результати емпіричного дослідження.....	48
Диса О.В.	
Відображення взаємозв'язку діалогічності та креативності мислення у вербальних продуктах творчості.....	59
Дідковська Л.І.	
Особливості Я-концепції творчо обдарованих підлітків.....	68
Дригус М.Т.	
Проблема психологічних механізмів у сучасному вітчизняному психологічному просторі.....	77
Загурська І.С.	
Референтність як основа розвитку здібностей у молодшому шкільному віці....	86
Кириченко В.В.	
Кризи професійної адаптації: суб'єктно-ціннісний підхід до вивчення.....	94
Ковальчук Ю.М.	
Особистісні здібност: визначення, функціональне призначення, феноменологія.....	102
Комар Т.В.	
Психологічні передумови становлення особистісної зрілості майбутнього спеціаліста соціономічного напрямку.....	108
Корольов Д.К.	
Напрями дослідження цінностей обдарованої особистості в світовій психології.....	122
Купрєєва О.І.	
Психологічні аспекти самореалізації студентів з інвалідністю.....	130
Кутішенко В.П., Пилипенко Н.Г., Ставицька С.О.	
Роль інтелектуального компоненту у становленні життєвих стратегій юнацтва.....	141

Левус Н.І.	
Роль сім'ї і школи у формуванні Я-концепції обдарованої дитини.....	151
Лупійко Л.В.	
Розвиток творчих здібностей старших дошкільників засобами фольклору.....	159
Мазяр О.В.	
Обдарованість як предмет психологічного дослідження на початку XX століття.....	166
Малецька І.В.	
Система вмінь у контексті мовнокомунікативної компетенції майбутніх філологів.....	174
Мешко О.І.	
Розвиток суб'єктності студентів – майбутніх педагогів як аспект становлення їх професійної позиції.....	182
Музика О.О.	
Пустощі дітей з ознаками обдарованості як прояви суб'єктної активності.....	190
Мусіяка Н.І.	
Дослідження становлення оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності школяра.....	199
Никончук Н.О.	
Дослідження рефлексії проградієнтності здібностей у молодшому шкільному віці.....	209
Петренко І.В.	
Застосування технології swot-аналізу для вивчення особливостей діалогічної взаємодії у шкільному середовищі.....	219
Портницька Н.Ф., Савиченко О.М.	
Діагностичний ресурс фотобіографічного методу у вивченні механізмів розвитку творчості та обдарованості особистості.....	226
Савченко О.В.	
Інструментальне забезпечення реалізації рефлексивності як загальної здібності особистості.....	234
Сердюк Л.З., Курбатова А.О.	
Психологічні особливості мотивації професійного вибору учнів із хронічними соматичними захворюваннями.....	245
Соловей Я.Г.	
Психологічні особливості ціннісного становлення музично обдарованої особистості.....	254
Тичина І.М.	
Психологічний аналіз рефлексії творчих здібностей як регуляційно-ціннісних ресурсів розвитку особистості у процесі зміни професії.....	263
Федько В.В.	
Особливості почуття власної гідності у молодших школярів.....	274

Хавула Р.М.	
Теоретико-методологічні засади проблеми розвитку духовності особистості в юнацькому віці.....	283
Возна В.Ю.	
Ціннісне ставлення до професії як чинник професійної гідності майбутніх фахівців творчих професій.....	291
Гончарук О.В.	
Психофізіологічні фактори діагностики обдарованості у школярів.....	299
Гречуха І.А.	
Дослідження розвитку літературних здібностей та обдарованості в ранньому юнацькому віці.....	311
Григор'єва Я.Г.	
Теоретичні аспекти дослідження наративу як засобу конструювання внутрішнього світу особистості.....	318
Зінченко О.В.	
Динаміка поняттєвого мислення у підлітковому віці.....	325
Кирильчук І.В.	
Цінності як чинник розвитку учіннєвих здібностей в підлітковому віці.....	334
Лотоцька-Голуб Л.Л.	
Ціннісне ставлення до професійної діяльності як передумова профілактики професійного вигорання у лікарів.....	342
Майстренко Т.М.	
Особливості ціннісної регуляції навчальної діяльності академічно обдарованих студентів.....	352
Поладко Г.О.	
Комплекс корекційних заходів спрямованих на конструктивну психологічну адаптацію пацієнтів з феохромоцитомною дисфункцією.....	360
Притула О.А.	
Професійні деформації кризис-менеджерів: оцінка та перспективи.....	369
Сабліна Н.В.	
Умови активізації процесу адаптації студентів першого курсу медичного коледжу.....	376
Ставицький Г.А.	
Використання проєктивних методик у дослідженні етнічної самосвідомості особистості старшого юнацького віку.....	383
Цавалюк Т.О.	
Психологічний супровід формування інтелектуальних почуттів молодших школярів.....	393
Чекрижова М.М.	
Особливості професійної самооцінки студентів медичних спеціальностей на початку професіоналізації у ВНЗ.....	401

ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Мазяр О.В. Обдарованість як предмет психологічного дослідження на початку ХХ століття. Історико-психологічний аналіз показав, що в кінці ХІХ – на початку ХХ століття були окреслені основні підходи до проблеми обдарованості. В межах психології індивідуальності вченими здійснено типологізацію обдарованих осіб, визначена роль пізнавальних процесів, встановлено місце особистісних якостей у розвитку здібностей. При дотриманні деяких помилкових положень вченими подекуди достатньо виважено оцінювалась роль спадковості у формуванні обдарованості. Сформульовані концепції обдарованості здебільшого формувалися в межах емпіричного підходу і вирізнялися ґрунтовним аналізом окремих випадків.

Ключові слова: *індивідуальність, особистість, обдарованість, спадковість, вольові здібності, пізнавальні процеси.*

О.В. Мазяр О.В. Одаренность как предмет психологического исследования вначале ХХ столетия. Историко-психологический анализ показал, что в конце ХІХ – начале ХХ века были определены основные подходы к проблеме одаренности. В рамках психологии индивидуальности учеными осуществлена типологизация одаренных лиц, определена роль познавательных процессов, установлено место личностных качеств в развитии способностей. При соблюдении некоторых ошибочных положений учеными достаточно взвешенно оценивалась роль наследственности в формировании одаренности. Сформулированные концепции одаренности в основном формировались в рамках эмпирического подхода и отличались основательным анализом отдельных случаев.

Ключевые слова: *индивидуальность, личность, одаренность, наследственность, волевые способности, познавательные процессы.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Концептуалізація проблеми обдарованості у психологічній науці другої половини ХІХ століття відбувалась в процесі розробки проблеми індивідуальності. Встановлення закономірностей розвитку особистості, визначення її структурних координат і принципів диференціації індивідів супроводжувалось процесом накопичення великого масиву емпіричних даних щодо відмінностей обдарованих осіб. В результаті дослідження індивідуальності на нейропсихологічному, психофізіологічному та соціально-психологічному рівнях були визначені загальні положення функціональної природи і специфіки взаємозв'язку структурних компонентів індивідуальності обдарованих осіб.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Метою дослідження є спроба означити основні концептуальні положення проблеми обдарованості, які висувалися вченими в кінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Виклад методики і результатів досліджень. У другій половині ХІХ століття обдарованість визначалася як загальна здібність, що виражає ступінь пристосованості суб'єкта до вирішення нових задач (Е. Клапаред, В. Штерн). Вона досліджувалась у контексті ієрархічної організації розвитку індивідуальності і характеризувала рівень розвитку здібностей.

Феномен обдарованості цікавив науковців як у межах *описової* психології (обдаровані особи мають виражені ознаки розвитку окремих пізнавальних процесів та якостей особистості), так і *пояснюючої* (порівняно легко фіксувати зв'язок окремих структурних елементів свідомості).

У цей період вчені здебільшого виділяли окремі ознаки обдарованості, накопичували фактологічний матеріал, здійснювали спроби його узагальнити і систематизувати. Утверджувалась думка, що розвиток обдарованості збігається з процесом психічного розвитку (Ф. Гальтон, І.О. Сікорський, В. Штерн).

Однак філософи древності нерідко вбачали у геніальності ознаки фізичного і духовного виродження, почасти хвороби. Її рідкість пояснювалась шкідливою спадковістю і несприятливим впливом середовища. Творчість як одну зі складових обдарованості пов'язували з процесами демонізму, сомнамбулізму, еманції божественного [5]. Навіть згодом Е. Кречмер, Ц. Ломброзо обґрунтовували думку, що серед геніїв частіше зустрічаються психопатичні суб'єкти [8], [10]. На думку Е. Кречмера, пересічна особа нормальна тому, що здатна легко пристосовуватись до умов життя. Натомість обдаровані мають надчутливу нервову систему, а відтак не мають внутрішньої рівноваги, і тому зовнішні стимули призводять до розвитку необхідних для геніальності акцентуацій.

На противагу останньому В. Штерн обстоював думку, що існує тісний зв'язок між обдарованістю і розумом. Обдарованість є загальною здібністю індивіда встановлювати мислення щодо нових вимог і умов життя [20]. З ним погоджувався Е. Мейман, який писав про цілісну душевну організацію обдарованої особистості й одну центральну здібність. Е. Клапаред зауважував, що обдарованість як загальна адаптаційна здібність проявляється там, де не працюють звички та інстинкти.

Найбільш відома типологія обдарованості початку ХХ століття належить В. Штерну, який пропонував розрізняти такі типи обдарованості: 1) реактивна і спонтанна, 2) об'єктивна і суб'єктивна, 3) теоретична і практична. Реактивна обдарованість слугує завданням адаптації, пристосування. Він вважав, що обдарованість містить реактивний елемент. На противагу реактивній обдарованості виділяв спонтанну, яка наближається до феномену творчості і для її прояву необхідна вільна самостійність суб'єкта.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ століття психологія з-поміж іншого розглядалася як наука про здібності, або «сили душі». Відповідно характер психічного розвитку людини визначався за ступенем розвитку здібностей. Обдарованість і творчість почали досліджувати, виходячи не зі спекулятивних розмірковувань і відповідних метафізичних побудов, а суто в об'єктивних вимірах [5], [17]. Основоположним ставало об'єктивне вивчення особистості, її індивідуальних відмінностей на основі психофізіологічних досліджень в їх рефлексологічній та реактологічній редакції.

У психіатрії обґрунтовувалась теза про спадковість психічних хвороб, а в психології робилися припущення, що весь психічний склад людини може визначатися генетично. Т. Рібо зазначав, що психічна спадковість настільки пов'язана з фізіологічною, що вчені переважно розглядають лише фізіологічний її аспект [15]. Констатуючи тісний зв'язок тілесної організації і характеру, О.П. Нечаєв зазначив, що здатність до розумової роботи людини формується під впливом середовища, але ця здатність спроможна передаватися спадково. Позаяк розумова працездатність є одним

із найбільш вагомих чинників обдарованості, дослідник робив висновок, що схильності, здібності та обдарованість значною мірою успадковуються [12]. Ще раніше це знайшло вираження у працях Ф. Гальтона, який статистично доводив ідею спадковості обдарованості [3], а також почасти в Е. Кречмера, який вважав, що з біологічної точки зору «...геній виникає на основі рідкісних й екстремальних варіантів поєднання людських родів» [8; С. 28].

У зв'язку з цим викликають цікавість розмірковування Т. Рібо щодо природи обдарованості і геніальності. Розум і характер суперечать один одному. Геніїв вирізняє те, що у них розумові здібності значно переважають над іншими особистісними компонентами. Т. Рібо погоджувався з А. Шопенгауером у тому, що геніальність певною мірою є потворством, однобічністю, яка виключає пристрасті. Близьким до таких висновків був Н. Оппенгейм, який відмічав, що високообдарованих осіб вирізняє штучність або вродженість окремих потягів, які за певних умов призводять до однобічності психічного розвитку [13]. Е. Кречмер трактував геніальність як біологічну неповноцінність. Це проявляється у тому, що генії часто лишуються неодруженими, не мають дітей, відтак схильні до виродження (Й. Гете, Дж. Байрон, Л. Бетховен, Й. Бах, Мікеланджело, Л. Фейєрбах) [8].

Разом із тим, вважалось, що спадковість попри те, що володіє властивістю неодмінного біологічного закону, проявляється з обмеженнями. На думку Е. Кречмера і Т. Рібо, геніальність безпосередньо не успадковується. І.О. Сікорський вказав на те, що окремі успадковані психофізіологічні якості можна розвивати. На психофізіологічному рівні суб'єкт володіє певними передумовами для розвитку обдарованості, проте вони не визначають характер обдарувань. Психофізіологічні передумови є динамічними психічними утвореннями, які здатні забезпечити широку самореалізацію особистості. Під впливом соціального досвіду може відбуватися трансформація спадкових психічних властивостей, хоча останні накладають обмеження на розвиток здібностей та обдарувань [17].

До психобіологічних чинників розвитку обдарованості відносили спадкові, статевовікові особливості, успадкований фізіологічний і психофізіологічний матеріал [20]. Зокрема, це проявляється у тому, що обдаровані особи, на думку Т. Рібо, мають довершену координацію рухів. І.Ф. Герbart вказував на важливість у розвитку обдарованості природних задатків й обґрунтовував думку, що за рівнем цих задатків видатні особи відрізняються від пересічних [4]. Іншими словами, почали виникати погляди на обдарованість не як на прояв фізичного виродження роду, а як на його значний фізичний розвиток, що прямо корелює з психічними показниками.

Загальноприйнятим ставало положення, що успадкований психічний матеріал перебуває у безпосередній залежності від процесу соціалізації особистості. М. Гюйо зазначав, що «виховання повинне допомогти спадковості, оскільки вона повинна прагнути до створення у надрах раси міцних покращень, і боротися з нею, оскільки вона прагне накопичити в індивідуумі властивості руйнівні, шкідливі для раси» [6; С. 6-7]. Тобто спадковість і виховання приймають рівноцінну участь у розвитку особистості та формуванні її здібностей. Взаємодія спадковості і виховання забезпечується тим, що окремі моральні елементи поведінки вже закладені спадково [6], [15]. Ці елементи М. Гюйо назвав «моральним інстинктом», який не є статичним і здатен розвиватися або пригнічуватись. У такий спосіб закладалася ідея внутрішньої єдності особистості та її

обдарованості, оскільки постулювалося, що здібності мають форму рис характеру, а ці риси мають спадкові задатки.

Вчених цієї доби вирізняла загальна спроба визначити правильну пропорцію спадкового і набутого психічного матеріалу. Надто неоднозначно це вирішувалося у питаннях розвитку обдарованості. Т. Рібо обґрунтовував положення, відповідно до якого «...виховання ніколи не здійснює абсолютного впливу; воно здійснює справжній вплив лише на середні натури» [15; С. 313]. Геніальність та інтелектуальна недорозвиненість більшою мірою залежать від фактору спадковості; у цих випадках виховання здійснює мінімальний вплив.

Цілісність спадкового і набутого розумілася вченими здебільшого механістично та вульгарно-матеріалістично. Наприклад, А. Бен вважав, що здібності людей залежать від величини мозку. З одного боку, він цілком прогресивно зазначав, що властивості нервової системи мають безпосередній зв'язок зі здібностями. Такої думки дотримувався Е. Кречмер, стверджуючи, що саме чутливість, вразливість нервової системи обдарованих осіб призводить до втрати ними внутрішньої рівноваги, що змушує їх кардинально змінювати свою життєву ситуацію [8]. З іншого боку, А. Бен вважав, що великий мозок має «більше нервової енергії». Відтак суб'єкти з гарною нервовою системою можуть зробити більше, ніж люди з «посередньою» нервовою системою [2].

Отже, окремі дослідники вважали, що характер виховати неможливо (Т. Рібо, Г. Спенсер). Вони робили певну поступку виховним впливам, але вказували на їх повільність й обмеженість. Відповідно обдарування здебільшого є продуктом спадковості, яке може набувати певної динаміки та форми під впливом зовнішніх (соціальних) чинників.

До психологічних чинників обдарованості відносили розвиток окремих пізнавальних процесів, зокрема особливості мислення, пам'яті, уваги, а також окремі особистісні якості. Ф. Гальтон визначав обдарованість як поєднання вищого прояву розуму, особистісних та мотиваційних рис і вольового компоненту [3]. В подальшому майже всі дослідники намагалися зберегти орієнтацію на кореляцію обдарованості та особистісних якостей. Більш потужно розвивалася інтелектуалістична концепція, що зводила обдарованість до коефіцієнта інтелекту [1], [20].

Т. Рібо обґрунтовував положення про те, що характер розвитку пізнавальних процесів успадковується, хоча водночас вищі психічні функції особистості зазнають меншого впливу психічної спадковості [15]. Втім, головною ознакою обдарованості в його концепції лишалася її відносна автономність у процесі розгортання спадкових процесів розвитку особистості.

С. Смайлс та В. Штерн, навпаки, вважали, що геніальність співвідноситься з рівнем інтелекту, але необов'язково корелює з характерологічними, моральними якостями. Разом із тим вчені відмічали, що певного значення набувають соціально-психологічні чинники розвитку обдарованості, такі як 1) безпосереднє оточення суб'єкта, його сім'я, 2) національно-расові, культурно-традиційні фактори, 3) соціально-економічна та політична ситуація [15].

Наприкінці XIX – початку XX століття виокремились дві точки зору на проблему обдарованості. Першу умовно можна назвати *психобіологічною*: обдарованість є вродженою якістю. Її вихідним положенням є теза про те, що риси національного

характеру, психічні здібності народу є усталеними. Рівень обдарувань лишається константним, що майже не залежить від зміни економічної ситуації у державі [15]. У відповідності з *психосоціальним підходом*, характер людини суттєво залежний від соціальних умов життя. Хоча ключовим фактором залишається приналежність до певної раси та нації, вважалося, що національне життя може коригуватися в залежності від зміни соціальних умов. Расова і національна специфіка, на думку І.О. Сікорського, задає загальний напрям інтересів людей, але саме змішування рас забезпечує наявність окремих, часто суперечливих, задатків, нахилів, сили інстинктів, що складає широку психологічну платформу для розвитку обдарувань [16].

Під здібностями розуміли основні структурні елементи психічного апарату: почуття, розум і воля. Їх співвідношення у структурному і функціональному плані визначало особливості розвитку обдарованості. Домінуючим був волюнтаристський підхід, який доводив, що довершені вольові здібності забезпечують умови того, що обдаровані особи обирають мету своєї діяльності, не відволікаються, невтомно прагнуть її досягти, створюють для цього нові можливості. Це забезпечується завдяки тому, що їх характер не змінюється, є усталеним. Відповідно мрійливість, невдалі спроби творчості корелюють зі слабкістю волі [15].

У класифікації характерів, запропонованій Ф. Поланом, прагнення взаємодіють між собою за асоціативними законами. Вчений виділяв так звані врівноважені та цільні натури. Для перших притаманна гармонія між основними прагненнями. Зазвичай такий тип характеру мають пересічні особи. Однак зустрічаються окремі видатні постаті (Леонардо да Вінчі, Ш. Монтеск'є, Й.В. Гьоте). Вони досягли геніальності начебто завдяки врівноваженості прагнень. До другої категорії належать особи, в яких надто виражене одне прагнення. Це забезпечує формування ранніх схильностей, їх розвитку (Б. Паскаль, Стюарт Дж. Міль, Б. Спіноза). Більш детально Ф. Полан аналізував постать Г. Флобера. Він відносив його до цільних натур, у яких найбільш розвинуте безкорисливе прагнення до прекрасного, до літератури [14].

Ф. Кейра заклав в основу характеру поняття здібностей. Характер лежить в основі розвитку обдарувань суб'єкта. У відповідності з домінуванням і комбінуванням певних здібностей – вразливість, розсудливість, схильність до діяльності – він виводив розгалужену систему характерів [7]. Домінування певної здібності дозволяє найкраще розвинути обдарування. На так званих чистих типах характеру Ф. Кейра демонстрував розвиток обдарованості Г. Лейбніца, Е. Канта та інших. При цьому не виключав розвитку обдарувань у так званих патологічних характерів (на прикладі Ж.-Ж. Руссо).

Головна ідея концепції Ф. Кейри полягала у тому, що коли в основі характеру лежать прагнення, то їх можна свідомо регулювати, відтак характер є свідомо змінюваним. С. Смайлс вважав, що в основі цієї регуляції повинен лежати розум. Разом із тим навіть розбещений розум можна регулювати за допомогою фізичного самовдосконалення [18]. Тобто розвиток обдарувань можливий при здійсненні продуманої системи зовнішніх впливів.

Фіксуючи значний вплив біологічних чинників на розвиток особистості, І.О. Сікорський вважав, що спланований виховний вплив і збалансована навчальна програма здатні забезпечити всебічний розвиток особистості, а відтак її обдарованості. Інтегральним показником обдарованості виступає спрямованість особистості, що

виходить з єдності почуттєвої, інтелектуальної і вольової сфери, а також належні психофізіологічні умови їхньої діяльності та високі моральні принципи [16].

До особистісних рис, які демонструють обдаровані особи, І.О. Сікорський відносив суспільну спрямованість особистості. У відповідності зі сформованими інтелектуальними і моральними директивами, які визначають спрямованість особистості, він запропонував класифікацію особистостей: 1) нікчемна людина, 2) ница, 3) стрімко прогресуюча, 4) невтомна, 5) гармонійна, 6) досконала, 7) шляхетна, 8) гідна, 9) видатна. У цій класифікації кожний наступний тип особистості має більш потужно розвинуті директиви вищого психізму, що корелюють з рівнем морального розвитку суб'єкта. Вершинного розвитку досягає «видатна людина», яку характеризує те, що «робота совісті» та «чутливість до обов'язку» у неї надзвичайно високі. Наявність діяльних директив спонукає до виконання найскладніших життєвих задач.

Дитячу обдарованість Т. Рібо та А.Ф. Чемберлен трактували у зв'язку з прискореним розвитком психічних і фізичних процесів. На їхню думку, необхідно здійснювати раннє навчання дітей [19]. А. Ланге у дослідженні «Геніальність у дитинстві» вказував на важливість ранньої зрілості дитячих здібностей. Саме збереження дитячої «геніальності» призводить до формування дорослої геніальності. У зв'язку з цим Дж. Селлі акцентував увагу на необхідності подовження дитинства і більш пізнього психічного розвитку дитини [19]. Показуючи зв'язок процесів творчості й обдарованості, А. Мніховський відмічав, що оригінальність з віком зменшується, натомість збільшується послідовність і постійність зв'язку елементів душевної організації суб'єкта [11]. У такий спосіб демонструвався зв'язок обдарованості і творчості як його постійної складової.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Вчені кінця ХІХ – початку ХХ століття відводили належне місце і значення вродженим аспектам розвитку обдарованості, проте більшість вважала, що ключовими повинні виступати зовнішні умови розвитку особистості. Зокрема, вони забезпечують високий розвиток пізнавальних процесів і становлення необхідних особистісних якостей, з яких найбільшого значення набувають розум і воля. Розум відповідає за змістові характеристики обдарованості, а воля є організаційно-динамічною психологічною силою, що спонукає і спрямовує розвиток здібностей обдарованої особистості.

Список використаних джерел

1. Бине А. Методы измерения умственной одаренности: сборник статей / А. Бине и Т. Симоне. – К.: Государственное Издательство Украины, 1923. – 179 с.
2. Бэн А. Об изучении характера / Бэн. – С.-Петербург, 1866. – 523 с.
3. Гальтон Ф. Наследственность таланта. Её законы и последствия / Фрэнсис Гальтон. – СПб., 1875 – М.: «Мысль», 1996. – 270 с.
4. Герbart И. Ф. Психология / И. Ф. Герbart. – С.-Петербург: Типография железнодорожных изданий А. Ф. Штольценбурга, 1895. – С. 93-277.
5. Грузенберг С. О. Гений и творчество. Основы теории и психологии творчества / Проф. С. О. Грузенберг. – Л.: Издательство П. П. Сойкина, 1924. – 254 с.
6. Гьюо М. Воспитание и наследственность : Социологическое исследование / М. Гьюо. – С.-Петербург: Типография Т-ва «Народная Польза», 1899. – № 6. – 340 с.
7. Кейра Фр. Характер и нравственное воспитание / Фр. Кейра. – С.-Петербург: Типография Ю. Н. Эрлих, 1897. – 118 с.

8. Кречмер Э. Гениальные люди / Эрнст Кречмер. – СПб.: Гуманитарное агентство «Академический проект», 1999. – 303 с., илл.
9. Лейтес Н. Бывают выдающиеся дети... / Н. Лейтес // Семья и школа. – 1990. – № 3. – С. 33-35.
10. Ломброзо Ц. Гениальность и помешательство. Параллель между великими людьми и помешанными / Ц. Ломброзо. – С.-Петербург: Издание Ф. Павленкова, 1892. – 255 с. : табл., рис.
11. Мниховский А. Типы душевного развития / Сочинение А-ра Мниховского. – К.: Типография С. В. Кульженко, 1886. – 155 с.
12. Нечаев А. П. Характер человека / А. П. Нечаев. – М.; Л.: Государственное издательство, 1929. – 116 с.
13. Оппенгейм Н. Развитие ребенка, наследственность и среда / Натан Оппенгейм. – К., 1913. – 307 с.
14. Полан Фр. Психология характера / Фр. Полана. – С.-Петербург: Типография Ю. Н. Эрлих, 1896. – 208 с.
15. Рибо Т. Наследственность душевных свойств (психологическая наследственность) / Сочинение Т. Рибо. – С.-Петербург: Издание Карла Риккре, 1884. – 395 с.
16. Сикорский И. А. Антропологическая и психологическая генеалогия Пушкина / Проф. И. А. Сикорский. – К.: Типография С. В. Шульженко, 1912. – 34 с.
17. Сикорский И. А. Даровитость и талантливость в свете объективного исследования по данным психофизиологических коррелятивов / Проф. И. А. Сикорский. – К.: Тип. С. В. Кульженко, 1912. – 30 с. : ил.
18. Смайльс С. Характер / Сочинение Самуила Смайльса. – С.-Петербург; М.: Издание поставщ. Его Императорского Величества Товарищества М. О. Вольф, 1883. – 355 с.
19. Чемберлэн А. Ф. Дитя. Очерки по эволюции человека. Часть 1. / Профессор антропологии в университете Кларка в Уорчестере А. Ф. Чемберлэн. – СПб.: «Московское книгоиздательство», 1910. – 303 с.
20. Штерн В. Одарённость детей и подростков / В. Штерн. – Харьков: Книгоспілка, 1926. – 407 с.

Spisok vikorostanih dzherel

1. Byne A. Metody yzmerenyia umstvennoi odarennosti: sbornyk statei / A. Byne y T. Symone. – К.: Hosudarstvennoe Yzdatelstvo Ukrayny, 1923. – 179 s.
2. Ben A. Ob yzuchenyy kharaktera / Ben. – S.-Peterburh, 1866. – 523 s.
3. Halton F. Nasledstvennost talanta. Ey zakony y posledstvyia / Frensys Halton. – SPb., 1875 – М.: «Misl», 1996. – 270 s.
4. Herbart Y.F. Psykholohyia / Y. F. Herbart. – S.-Peterburh: Typohrafiya zheleznodorozhnikh yzdanyi A. F. Shtoltzenburha, 1895. – S. 93-277.
5. Hruzenberh S. O. Henyi y tvorchestvo. Osnovy teoryy y psykholohyy tvorchestva / Prof. S. O. Hruzenberh. – L.: Yzdatelstvo P. P. Soikyna, 1924. – 254 s.
6. Hiuiio M. Vospytanye y nasledstvennost : Sotsyolohycheskoe yssledovanye / M. Hiuiio. – S.-Peterburh: Typohrafiya T-va «Narodnaia Polza», 1899. – № 6. – 340 s.
7. Keira Fr. Kharakter y npravstvennoe vospytanye / Fr. Keira. – S.-Peterburh: Typohrafiya Yu. N. Erlykh, 1897. – 118 s.
8. Krechmer Э. Henyalnye liudy / Эрнст Krechmer. – SPb.: Humanytarnoe ahentstvo «Akademycheskyi proekt», 1999. – 303 s., yll.
9. Leites N. Bivaiut vidaiushchyesia dety... / N. Leites // Semia y shkola. – 1990. – № 3. – S. 33-35.
10. Lombrozo Ts. Henyalnost y pomeshatelstvo. Parallel mezhdz velykymy liudmy y pomeshannimy / Ts. Lombrozo. – S.-Peterburh: Yzdanye F. Pavlenkova, 1892. – 255 s. : tabl., rys.

11. Mnykhovskiy A. Typi dushevnoho razvytyia / Sochynenye A-ra Mnykhovskoho. – K.: Typohrafiya S. V. Kulzhenko, 1886. – 155 s.
12. Nechaev A. P. Kharakter cheloveka / A. P. Nechaev. – M.; L.: Hosudarstvennoe yzdatelstvo, 1929. – 116 s.
13. Oppenheim N. Razvytye rebenka, nasledstvennost y sreda / Natan Oppenheim. – K., 1913. – 307 s.
14. Polan Fr. Psykholohyia kharaktera / Fr. Polana. – S.-Peterburh: Typohrafiya Yu. N. Erlykh, 1896. – 208 s.
15. Rybo T. Nasledstvennost dushevnikh svoistv (psykholohycheskaia nasledstvennost) / Sochynenye T. Rybo. – S.-Peterburh: Yzdanye Karla Rykkre, 1884. – 395 s.
16. Sykorskiy Y. A. Antropolohycheskaia y psykholohycheskaia henealohyia Pushkyna / Prof. Y. A. Sykorskiy. – K.: Typohrafiya S. V. Shulzhenko, 1912. – 34 s.
17. Sykorskiy Y. A. Darovykost y talantlyvost v svete obektyvnoho yssledovanyia po dannym psykhofyzyolohycheskykh korreliatyvov / Prof. Y. A. Sykorskiy. – K.: Typ. S. V. Kulzhenko, 1912. – 30 s. : yl.
18. Smails S. Kharakter / Sochynenye Samuyla Smailsa. – S.-Peterburh; M.: Yzdanye postavshch. Eho Ymperatorskoho Velychestva Tovaryshchestva M. O. Volf, 1883. – 355 s.
19. Chamberlæn A. F. Dytia. Ocherky po evoliutsyy cheloveka. Chast 1. / Professor antropohyy v unyversytete Klarka v Uorchestere A. F. Chamberlyn. – SPb.: «Moskovskoe knyhoizdatelstvo», 1910. – 303 s.
20. Shtern V. Odarinnost detei y podrostkov / V. Shtern. – Kharkov: Knyhospilka, 1926. – 407 s.

Maziar O.V. Giftedness as a subject of psychological research in the early twentieth century. Historical and psychological analysis showed that in the early twentieth century were already outlined the main approaches to the problem of giftedness. The study of personality on neuropsychological, psycho-physiological and socio-psychological levels were defined the general provisions of a functional nature and specificity of the interrelation of the structural components of gifted persons' individuality. Giftedness was defined as a general ability that expresses the degree of adaptation of the subject to solve new problems. Within personality psychology scientists carried out a typology of gifted persons, defined the role of cognitive processes, established the place of personal qualities in the development of abilities. Key in the formation of giftedness should be the external conditions of the personality development. Social conditions provide a high development of cognitive processes and the formation of personal qualities, from which the most important are the mind and will. The mind is responsible for content characteristics of giftedness, and the will is an organizational and dynamic psychological force that motivates and directs the development of gifted individual's abilities. Psychological factors of giftedness also attributed the development of individual cognitive processes, in particular the peculiarities of thinking, memory, attention and also individual personal qualities. It was alleged by the idea that the development of giftedness coincides with the process of mental development. Under the compliance with some false provisions scientists sometimes quite carefully evaluated the role of heredity in the formation of giftedness. Formulated concepts of giftedness were usually formed within the empirical approach and differed thorough analysis of individual cases.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Том VI

ПСИХОЛОГІЯ ОБДАРОВАНОСТІ

Випуск 11

Надруковано з оригінал-макетів авторів

Підписано до друку 06.04.15. Формат 60x90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 13.7. Обл. вид. арк. 16.1. Наклад 300. Зам. 52.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

М. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua